

УДК 174 + 004.738.2.056.5



Людмила Філіпова,
доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету документознавства та інформаційної діяльності ХДАК

Морально-етичні заходи запобігання інформаційній небезпеці в Інтернеті

Характеризуються сучасні прояви інформаційних загроз та комп'ютерних злочинів у мережному просторі Інтернету. Розглядаються морально-етичні проблеми взаємовідносин в мережі та обґрунтовується їхня важливість для запобігання інформаційній небезпеці в інтернет-просторі. Підкреслюється важливість упровадження в українську освітню систему навчального курсу "Комп'ютерна етика".

Ключові слова: інформаційна безпека, інформаційні загрози, Інтернет, морально-етичні норми, етика Інтернету, комп'ютерна етика.

Проникнення інформаційно-комунікаційних технологій у повсякденне життя людства викликає багато запитань щодо співіснування у мережному середовищі на рівні взаємозв'язків "людина—комп'ютер—Інтернет" і навпаки, а також спонукає вчених і фахівців звертатися як до правових норм, так і до морально-етичних аспектів. Інтерес до цих проблем посилюється з інтенсивним розповсюдженням Інтернету, глобальна природа якого не тільки відкриває нові вражаючі можливості для створення і поширення інформації та знань, а й збільшує небезпеку виникнення протиріч між цінностями, традиціями та культурною спадщиною різних держав і народів. І взагалі — створює певну інформаційну небезпеку для сучасного суспільства.

Що вкладається в поняття "інформаційна безпека" та "інформаційна небезпека" в умовах інтернет-мережного простору? Інформаційна безпека суспільства роз'яснюється як стан захищеності національних інтересів в інформаційній сфері, що визначається сукупністю збалансованих інтересів особистості, суспільства і держави [8]. Окреслюються певні види загроз, реалізація яких порушує інформаційні правові відносини суб'єктів суспільства і які нарастають із впровадженням інформаційних технологій у різні сфери життя та економічної діяльності. У зв'язку з цим спостерігається прагнення до забезпечення стійкого стану захищеності інтересів громадян, суспільства і держави. До основних видів загроз інформаційній (або комп'ютерній) безпеці відносять: хакерство (зламування інформаційних мереж заради власного задоволення або самоствердження); хактивізм (політично мотивовані атаки на загальнодоступні інтернет-сторінки з метою свавільної публікації власних повідомлень, які закликають до загальної електронної непокори); терористичні акції за допомогою ІТ-технологій з фінансово-економічними або політичними цілями та ін. Однією з найімовірніших загроз національній безпеці є можливість інформаційних війн проти важливих інфраструктур держави [8]. Такі види загроз кваліфікують як комп'ютерні злочини, що підпадають під компетентність діяльності правоохоронних органів. Водночас їх як соціальне явище варто відносити до проявів інформаційної небезпеки для усього суспільства. Забезпечення інформаційної безпеки розглядається як

невід'ємна складова політичного, економічного, культурного та інших видів взаємодії країн, що входять у світове співтовариство [5].

Можна виділити низку проблем, що стосуються інформаційної безпеки в мережі: інституційна політика захисту авторського права та інтелектуальної власності; програмне забезпечення та проблеми його ліцензування; загальні проблеми захисту авторського права та інтелектуальної власності (в тому числі й інтелектуальна діяльність у науковій, літературній та художній сферах). До останнього часу захист і дотримання авторських прав прямо торкалися лише порівняно невеликої кількості осіб, однак вона різко зросла з виникненням цифрових технологій, що значно спрощують копіювання, поширення і відтворення інформації. Відповідно, значно побільшало й проблем, пов'язаних із труднощами або неможливістю застосування законодавства з авторського права до нових, нетрадиційних (не паперових) способів передавання і відтворення інформації. Питання захисту авторських прав та інтелектуальної власності намагаються успішно вирішити в окремих державах, а також на світовому рівні. Україна поки перебуває на початку цього складного шляху.

Спостерігаються наслідки електронної революції й у видавничій справі — зміни природи інформації в мережі: зростаюча доступність інформації; зміна процесу опублікування (видавець — будь-який користувач); зростаюча мінливість електронних публікацій (за формою та змістом); недостатній контроль над інформацією тощо.

Зрозуміло, що для запобігання загрозам інформаційній безпеці держави розробляють та впроваджують превентивні заходи, серед яких виділяють правові (криміналістичні) та організаційно-технічні. Прийнятними та зрозумілими для усіх громадян є організаційні, а також заходи технічного характеру (апаратні, програмні та комплексні), останні з яких цілком можуть реалізувати й самі користувачі Інтернету та інформаційних систем.

Варто підкреслити, що комп'ютерна революція спричинила не тільки корінні економічні зміни в суспільстві, а й гуманітарні проблеми. Користувачів мережного простору, зокрема Інтернету, зваблюють нові спокуси, властиві будь-

якому іншому людському співтовариству, часто з відтінком антисоціальної поведінки. Тому з кожним роком усе нагальнішими стають питання регулювання відносин і поглиблюється розуміння того, що саморегуляція на основі етичних норм є одним зі способів співіснування у віртуальному (або мережному) світі.

Як показує досвід зарубіжних країн, ефективнішими є правові важелі управління цими процесами в мережі, але їхньою підтримкою повинні завжди залишатися морально-етичні норми, про які усім нам потрібно пам'ятати і передавати своїм дітям, онукам, а також наступним представникам цивілізації.

Дієвість етичних норм у суспільстві визначається ставленням до проблеми державних органів, рівнем самосвідомості кожного індивіда, мірою і способами суспільного впливу в разі їхнього порушення. Наприклад, у США, Австралії, Великобританії та інших західноєвропейських країнах створені інститути, що досліджують проблеми соціального впливу комп'ютерних технологій на особистість і суспільство, а також розробляють відповідні рекомендації, норми і методи їхнього упровадження в громадську свідомість. Українське суспільство також підходить до розуміння важливості вирішення означених проблем з морально-етичної точки зору, враховуючи інтенсивне розповсюдження Інтернету в усіх сферах діяльності.

У середині 80-х рр. минулого століття комп'ютерно-етична проблематика вийшла далеко за рамки питань про межі етично припустимого застосування комп'ютерів. Комп'ютерна етика в ці часи ще не склалася як нормативна дисципліна і як комплекс правил поведінки людини, що закладені в ній самій і підкріплюються соціально, але мали місце інтенсивні спроби її створення, піонерами чого у 80-ті рр. XX ст. стали американські вчені та фахівці Дж. Мур, Д. Джонсон, Дж. Снеппер, Л. Ллойд, У. Бетчел, Дж. ван Дюн та ін. Вони довели, що комп'ютерна етика є не зведенням правил поведінки, а складним динамічним полем досліджень, що передбачає аналіз відношень між фактами, концепціями, політикою і цінностями в контексті інтенсивного розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій.

Дж. Мур, один із тих, хто першим порушив ці проблеми, передбачав, що до кінця XX ст. чимало видів людської діяльності і багато соціальних інститутів будуть так трансформовані інформаційно-комп'ютерними технологіями, що це, безсумнівно, породить широкий спектр проблем для нової дисципліни — комп'ютерної етики. Він визначав комп'ютерну етику як "аналіз природи соціального впливу комп'ютерних технологій на суспільство, формулювання на цій основі моральних норм і проведення активної політики їх впровадження у свідомість розроблювачів і користувачів комп'ютерних технологій" [2]. Незважаючи на те, що дотримання моральних норм відбувається тільки завдяки силі суспільного впливу, їхня наявність необхідна і тому, що історично на основі норм моралі виробляються нові й удосконалюються існуючі юридичні норми, які забезпечуються державним впливом.

Комп'ютерна етика розуміється як поле досліджень, розташоване на межі між новими технологіями та нормативною етикою і залежне від них. Досить чітко окреслюється тенденція формування у США комп'ютерної етики як дослідницького напрямку і навчальної дисципліни. Знаковими подіями у цьому аспекті є вихід книги Д. Джонсон "Комп'ютерна етика" (Johnson Deborah G. Computer Ethics / Deborah G. Johnson. 2nd ed.— New Jersey: Prentice-Hall, Inc. Upper Saddle River, 1994) [13] та її ж (у співавторстві з Дж. Снеппером) антології "Етичні аспекти у використанні комп'ютерів", а також оприлюднення в американському журналі "Метафілософія" серії статей з відповідної проблематики. У межах комп'ютерної етики значна увага приділялася пробле-

мам відповідальності за неполадки в роботі програм і устаткування, запобігання несанкціонованому доступу до приватної (особистої) інформації, що нагромаджується в базах даних, процесам централізації та децентралізації влади в умовах комп'ютеризації, етичним аспектам інтелектуальної власності та комерційної таємниці.

Останнє десятиріччя минулого століття розширило дослідницьке поле комп'ютерної етики завдяки новому спектру питань, пов'язаних зі зростанням кількості непрофесійних користувачів (так званих кінцевих користувачів) і розвитком комп'ютерних мереж, особливо глобальної комп'ютерної мережі Інтернет. Ця тенденція знайшла відображення у виданій у 1995 р. антології "Комп'ютери, етика і соціальні цінності" (Computers, Ethics & Social Values / Edited by D. Johnson and H. Nissenbaum. Prentice-Hall, Inc., 1995). Згодом комп'ютерно-етична проблематика набула визнання за межами Північної Америки. У 1995 р. відбулася перша Європейська конференція з проблем комп'ютерної етики [1].

На початку 2000 р. була видана англійською мовою книга "Етика Інтернету" (Internet Ethics / Edited by D. Langford. Houndmills etc.: Macmillan press, 2000. — 281 p.), що, на думку учених [1], стало першою спробою систематичного професійного дослідження відповідної проблематики за участю філософів, правознавців, учених і практиків у сфері інформаційних технологій. Ця праця належить до академічного напряму так званої комп'ютерної етики, яка ще недостатньо популярна у державах колишнього СРСР. Глобальність Інтернету зумовив інтернаціональний склад "команди" авторів названої книги, якими є жителі Америки, Європи, Азії, Африки й Австралії. Основними з-поміж них виступали здебільшого учені зі США, перевага яких у цій ситуації цілком правомірна, оскільки саме у США нагромаджено не тільки найбагатший досвід розвитку і використання мережних технологій, а й досвід розвитку "комп'ютерної етики" як інтелектуального спрямування.

Показовими, на наш погляд, є ставлення до її проблем у США, де ще у 1979 р. був розроблений і прийнятий перший кодекс комп'ютерної етики, в преамбулі якого підкреслюється життєво важлива необхідність дотримання всіх її норм при розробленні та експлуатації засобів інформаційних технологій. А у 1987 р. був розроблений і прийнятий кодекс норм і принципів мережної поведінки для викладачів вищої і середньої шкіл. Кодекси послужили основою для створення спеціальних курсів, що зараз викладаються в усіх середніх школах і в більшості університетів США. На базі етичних стандартів Міжнародна федерація з інформаційних технологій (IFIP) рекомендувала прийняти кодекси комп'ютерної етики національним організаціям інших країн з урахуванням місцевих культурних і етичних традицій [10].

Вислів "етика Інтернету", як і словосполучення "мережний етикет" або "нетикет" (англ. net — "мережа"), можна зустріти й у електронних практичних посібниках для користувачів Інтернету, і в правилах, установлених на веб-сайтах, наприклад, у "чатах" і в дискусіях на форумах мережі. Один з американських сайтів так і називався — "Webethics", тобто "етика Інтернету" (американці називають Інтернет словом "Веб").

Матеріали, що стосуються етичних аспектів професійного поведіння у глобальній мережі, містяться на сайтах американських комп'ютерних та інженерних асоціацій, наприклад, Асоціації обчислювальної техніки (Association for Computing Machinery). "Ядро" подібних матеріалів створюють здебільшого етичні кодекси, що визначають базові цінності та норми, на основі яких виробляються рекомендації щодо поведінки в певних ситуаціях. Так, у преамбулі до мережного кодексу етики зазначається: Інтернет не підлягає цензурі та керується правилами нетикету, згідно з якими не рекомендується робити речей, що не схвалюються в цивілі-

зованому суспільстві, — лягтися, ображати людей, розпалювати національну ворожнечу, зламувати паролі (коди доступу) тощо. Забороняється поширення реклами через групи новин. Користувач, що порушує нетикет, ризикує одержати багато непотрібної інформації, що може цілком позбавити його можливості роботи в мережі [6].

Полікультурний контекст мережних технологій створює труднощі морального обґрунтування загальних юридичних норм, навіть тих із них, що вже зафіксовані в міжнародних угодах. Однак проблеми "загальних правил" і "загальних цінностей" мережі пов'язані не тільки з приналежністю її творців і користувачів до різних країн, а й з різним характером їхніх професійних занять. Утім, стає все очевиднішим, що Інтернет є досить сталим явищем, "річчю в собі", що потребує не стільки визначення, скільки визнання і з правової точки зору.

Підсумовуючи, можна констатувати, що актуальними явищами, які супроводжують розповсюдження комп'ютерних та інтернет-технологій в інформаційному суспільстві, стають морально-етичні та правові проблеми взаємовідносин між комп'ютером та людиною в міжнародному мережному просторі, що породжують багато запитань, проте не на всі з них ще отримано відповіді.

Одним із найважливіших завдань інформаційного суспільства є пропагування та роз'яснення норм комп'ютерної етики в телекомунікаційному просторі. Реалізацією цього завдання має бути впровадження в освітню систему нашої держави навчальної дисципліни "Комп'ютерна етика" як обов'язкової і для "комп'ютерних професіоналів", і для фахівців-користувачів комп'ютерних систем і мереж у будь-якій сфері людської діяльності.

Головною ж умовою успішного співіснування людина—комп'ютер та людина—інтернет має бути вирішення питання регулювання відносин і розуміння важливості саморегуляції поведінки в мережі на основі морально-етичних норм. І тоді людство може позбутися або суттєво скоротити інформаційні загрози, які так поширені в нашому сучасному інтернет-мережному просторі.

Список використаної літератури

1. *Алексеева И. Ю.* "Этика Интернет": опыт международной команды : (выступление на семинаре "Информационное общество: экономика, социология, психология, политика и развитие Интернет-коммуникаций" 28 июня 2000 г.) / И. Ю. Алексеева. — Режим доступа: <http://conf.infosoc.ru/2003/03-rGOVf18.html>. — Загл. с экрана.
2. *Галинская И. Л.* Этико-правовое пространство информационно-компьютерных технологий / И. Л. Галинская, А. И. Панченко. — Режим доступа: http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&id_thesis=186. — Загл. с экрана.
3. *Зяцкий С. Ф.* Авторское право в Интернете: три стадии одного процесса / С. Ф. Зяцкий, В. В. Терлецкий, К. Б. Леонтьев. — Режим доступа: http://www.copyright.ru/publ/rights_in_inet1.html. — Загл. с экрана.

4. *Кинелев В. Г.* Доклад на VII Конференции министров образования государств-участников СНГ "Информационные технологии в образовании" / В. Г. Кинелев. — Алматы, 2002. — Режим доступа: <http://ito.bitpro.ru/2002/egida.html>. — Загл. с экрана.
5. *Новіков М. М.* Концепція міжнародної інформаційної безпеки в рішеннях міжнародних форумів / М. М. Новіков, О. О. Ончурова // Ученые Записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия "Юридические науки". — 2010. — Т. 23, № 2. — С. 319—324.
6. *Пархомов В. А.* Компьютерная этика / В. А. Пархомов. — Режим доступа: <http://www.etasu.isea.ru/attorn/s4.htm>. — Загл. с экрана.
7. *Погорецький М. А.* "Комп'ютерна етика" — важливий крок на шляху правового регулювання етики комп'ютерних відносин в інтернет-середовищі : навч. посіб. / М. А. Погорецький // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією : (теорія і практика). — 2007. — № 15. — С. 235—238.
8. *Спецкурс для студентов по информационной безопасности / Институт США и Канады РАН.* — Режим доступа: <http://www.medialaw.ru/publications/zip/113/3.htm>. — Загл. с экрана.
9. *Хромова А. Л.* Интернет и авторские права: симбиоз или антагонизм? / А. Л. Хромова. — Режим доступа: http://www.copyright.ru/publ/inet_auth_rights.html. — Загл. с экрана.
10. *Філіпова Л. Я.* Компьютерная этика : учеб. пособие / Л. Я. Филиппова, В. С. Зеленецкий. — Х. : Кроссруд, 2006. — 210 с.
11. *Філіпова Л. Я.* Комп'ютерна етика : навч.-метод. матеріали до курсу / Л. Я. Філіпова. — Х. : ХДАК, 2004. — 23 с.
12. *Філіпова Л. Я.* Морально-етичні та правові проблеми в комп'ютерній мережі Інтернет: освітній аспект / Л. Я. Філіпова // Культура України : зб. наук. пр. — 2004. — Вип. 14 : Мистецтвознавство. Філософія. — С. 29—39.
13. *Johnson D. G.* Computer ethics / Deborah G. Johnson. — 2nd ed. — New Jersey : Prentice-Hall, 1994. — 181 p.
14. *Johnson D. G.* Computer ethics / Deborah G. Johnson. — 3rd ed. — New Jersey : Prentice-Hall, 2001. — XVI, 240 p.

Характеризуются современные проявления информационных угроз и компьютерных преступлений в сетевом пространстве Интернета. Рассматриваются морально-этические проблемы взаимоотношений в сети и обосновывается их важность для предупреждения и предотвращения информационной опасности в интернет-пространстве. Подчеркивается важность внедрения в украинскую образовательную систему учебного курса "Компьютерная этика".

There are characterized the contemporary manifestations of IT threats and computer crime in the network space of the Internet. The moral and ethical problems of relationships in the network and their importance to prevent and respond to information risk in the Internet space are discussed. The importance of implementing the course "Computer Ethics" to the Ukrainian educational system are highlighted.

Надійшла в редакцію 1 березня 2013 року